

Abbasqulu NƏCƏFZADƏ

Sənətşünaslıq elmləri doktoru, professor

Ünvan: Yasamal r. Ə.Ələkbərov küç. 7

E-mail: a.najafzade@yahoo.com

DOI: 10.62440/AMK2024-1.s.83-88

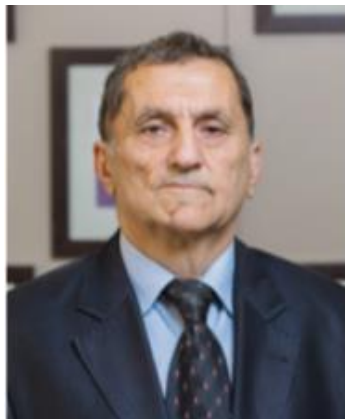
**FƏTTAH XALIQZADƏNİN ƏSƏRLƏRİNDƏN İSTİFADƏ
EDİLMİŞ İQTİBASLARA DAİR**

Xülasə: Təqdim edilən məqalə tanınmış sənətşünas-alim Fəttah Xalıqzadənin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi seminarda çıxışın mətnidir. Burada müəllif fərqli illərdə çap etdirdiyi məqalə və kitablarında F.Xalıqzadənin müxtəlif əsərlərindən bəhrələndiyini diqqətə çatdırır və həmin iqtibasları təqdim edir. Məqalədə həmçinin Fəttah müəllimin özünəməxsus yaradıcılıq üslubu nəzərdən keçirilir. Onun məqalələrinin hər birinin yüksək elmi səviyyədə yazıldığı bildirilir. F.Xalıqzadənin az sözlə lakonik şəkildə böyük bir fikri ifadə etmək bacarığı xüsusi dəyərləndirilir.

Açar sözlər: Fəttah Xalıqzadə, iqtibas, 70 illik yubiley, qorqudşünaslıq, üzeyirşünaslıq, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı

Nəinki ölkəmizin elmi mühitində, onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda tanınan Əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, AMK-nın professoru Fəttah Xalıqzadənin bu yaxınlarda 70 yaşı tamam oldu. F.Xalıqzadə ICTMD-nin (Beynəlxalq Ənənəvi Musiqi və Rəqs Şurası) və onun nəzdində yaradılmış “Türk musiqi dünyasını öyrənən tədqiqat qrupu”nun üzvü olmaqla yanaşı, həmçinin UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəniyyət Abidələrinin qorunub saxlanılması üzrə komissiyasının da üzvüdür.

Fəttah Xalıqzadənin elmi potensialından bir çox araşdırmaçılar kimi, biz də yetərincə bəhrələnirik. Fəttah müəllim ixtisasca etnomusiqişünas olsa da, onun tədqiqat sahəsi diapazon baxımından çox genişdir: ritm nəzəriyyəsi, Azərbaycan xalq musiqisinin etnomusiqişünaslıq məsələləri, qorqudşünaslıqda musiqi, aşıq sənəti, musiqi türkologiyası, müqayisəli sənətşünaslıq, terminologiya, üzeyirşünaslıq və s. Bütün bu səpkili araşdırmaları kiçik çərçivədə təhlil etmək, onlara geniş münasibət bildirmək vaxt baxımından mümkün-

süzdür. Məhz buna görə, çıxışımı Fəttah Xalıqzadənin əsərlərindən bəhrələndiyim iqtibasların üzərində quracaq, diqqəti bu məsələyə yönəldəcəyəm.

““Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında çalğı alətləri (tədqiqat və lüğət)” adlı monoqrafiya hazırlayarkən Fəttah Xalıqzadənin iki məqaləsindən faydalanmışıq:

1. Xalıqzadə F.X. “Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü. // “Kitabi-Dədə Qorqud” (məqalələr toplusu). Bakı: “Elm”, 1999, s. 160-168

2. Xalıqzadə F.X. “Kitabi-Dədə Qorqud” və musiqi poetikasının bəzi məsələləri. // “Musiqi dünyası” jurnalı №2, 2000, s. 34-40

Öncə bildirim ki, qorqudşünaslıqda musiqi mövzusu Fəttah müəllimin yaradıcılığında qırmızı xətlə keçir, çox xüsusi və mühüm yer tutur. Ümumiyyətlə, belə bir sual yaranır: Fəttah müəllimin yaradıcılığındakı ən mühüm xüsusiyyət hansılardır?

Fəttah müəllim hətta ən kiçik məqalə belə yazdıqda ona böyük məsuliyyətlə yanaşır. Onun kiçik həcmli elmi məqalələrinin hər birinin elmi yükü də kifayət qədər böyükdür. Yəni Fəttah müəllim məqalələrində toxunduğu problemi, məsələnin qoyuluşunu, mövzunun məqsədini, elmi yeniliyini, tətbiqi və əhəmiyyətini aydın şəkildə oxucusuna çatdırır. Belə ki o, az sözlə lakonik şəkildə böyük bir fikri ifadə etmək bacarığına malikdir. Məsələn, Fəttah Xalıqzadə ““Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü” məqaləsində yazır: “*“Kitabi-Dədə Qorqud” boyları həmçinin o zamankı musiqi sənətinin inkişaf səviyyəsi, ictimai vəzifələri və təsir qüvvəsi haqqında da müəyyən təsəvvürlər oyadır, qədim çalğı alətlərini, musiqi ilə bağlı maraqlı ifadə və deyimləri canlı şəkildə əks etdirir*” [4, s.160].

F.Xalıqzadə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını qonşu elm sahələrinin mütəxəssisləri tərəfindən daha çox tədqiq etdiklərini bildirir. O, haqlı olaraq musiqişünasların bu mövzunun işlənilməsində digər elmlərlə (dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, mifologiya, etnoqrafiya, fəlsəfə və s.) müqayisədə elə də nəzərə çarpacaq uğurlar əldə etmədiklərini yazır [4, s. 160-168].

Həqiqətən, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının ədəbi-bədii, linqvistik, tarixi-coğrafi, fəlsəfi-psixoloji, etnoqrafik və etnogenetik təhlilinə dair onlarca əsər yazılmışdır. Təəssüf ki, bu dastan indiyədək musiqişünaslıq baxımından (bir neçə məqalə və hazırladığımız ““Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında çalğı alətləri (tədqiqat və lüğət)” istisna olunmaqla) geniş şəkildə araşdırılmamışdır. Daha dəqiqi, belə bir boşluq bizi həmin mövzuda – musiqişünaslığın müstəqil sahələrindən biri olan alətsünaslıq kontekstində tədqiqat aparmağa sövq etdi. Orqanoloji baxımından ““Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında çalğı alətləri (tədqiqat və lüğət)” adlı monoqrafiya ərsəyə gəldi [13].

Öncə dastanda çalğı alətlərinin adını dəqiqləşdirməyi qarşıya məqsəd qoyduq. Əsərin mətnində bəzən bir sözün, hətta bir hərfin təhrif edilməsi tədqiqat prosesində ciddi yanlışlıqlara səbəb ola bilər. Belə təhriflərə bir sıra əsərlərdə bənzər çalğı alətlərinin adlarında da təsadüf edilir: çəng-cəng, harmon-qarmon, qaval-

kaval, balaban-baraban, rud-ud, setar-sitar, şeştar-şeştay, tütək-tülək, yektar-yektay və s.

Qolça qopuzu bir sıra tədqiqatçılar müxtəlif mövqelərdən araşdırmışlar. Nümunə üçün tarixçi, akademik Teymur Bünyadov (1928–2022) [3, s. 182-184], sənətsünas alimlər – Səadət Abdullayeva (1940–2017) [1, 11; s. 2, s. 64-77], Məcnun Kərim (1945–2013) [7, s. 62-63], Fəttah Xalıqzadə [4, s. 160-168; 6, s. 34-40], filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrəm Qasımlı [8, s. 47-48], bu sətirlərin müəllifi [10, s. 113-126; 12, s. 27-44; 14, s. 26-44] və başqa alimlərin əsərlərini qeyd edə bilərik.

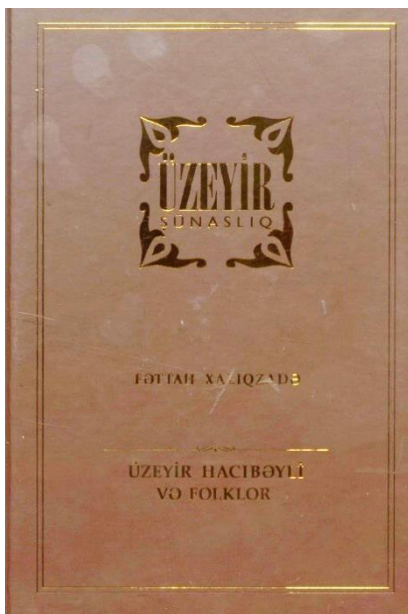
F.Xalıqzadə ““Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü” adlı məqaləsində qopuzun sözaçımı ilə bağlı olduqca maraqlı məlumat verir: “*Ozanların ən başlıca musiqi alətinin adı – qopuz sözünün etimologiyası hələ də qaranlıq məsələ olaraq qalır. Belə ki, qopuz sözü ilə qopsamaq, qobzamaq və ya qovzamaq feili arasında müəyyən bir bağlılıq olsa da, onların hansı birinin ilkinliyini söyləmək asan deyildir. Bir tərəfdən alətin adı həmin feildən törəyə bilərdi. Digər tərəfdən isə sözün tərkibindəki “buz”, “puz” hissəsinə təqlidi əhəmiyyət də verilə bilər*” [4, s.162-163]. Bu iqtibasdan “Etnoorqanologiya” adlı dərslikdə istifadə etmişik [11, s.29-30]. Xatırladaq ki, Fəttah Xalıqzadə həmin “Etnoorqanologiya” dərsliyinin elmi redaktorudur.

2022-ci ildə Qırğızıstanın paytaxtı Bişkekdə türkcə nəşr olunmuş “Azerbaycan milli üflemeli çalgı aletləri (organoloji-tarixsel araşdırma)” adlı monoqrafiyamızda da Fəttah Xalıqzadənin elmi fikirlərinə yer ayırmışım [9, s.200]. Deyilənlər Azərbaycan türkcəsində belə səslənir: “Çalgı aləti düdük “Kitabi-Dədə

Qorqud” dastanında bənzətmə mənasında işlədilmişdir. Burada düdüyün spesifik xüsusiyyəti – alətin səsinin davamlı olması və şorultulu ifası diqqətə çatdırılır. F.Xalıqzadə düdüyün səsinin “*qanın axmasına bənzədildiyini*”, yəni alətin uzun və davamlı səsi olduğunu bildirir” [4, s.163].

Xatırladaq ki, F.Xalıqzadənin bu fikirlərindən “Azərbaycan incəsənət tarixi” beşcildliyinin II cildində “Musiqi” adlı bölümdə yer almış “Nəsirəddin Tusinin icad etdiyi mehtər düdüyü (kələnay) çalğı aləti” adlı məqalədə də istifadə etmişik [13, s.234]. Həmin bölümün III fəslində “Koroğlu səhəri” rəqsindən bəhs edərkən Fəttah Xalıqzadənin “Üzeyir Hacıbəyli və folklor” əsərində [5, s.234] bu rəqsin melodiyaşının not nümunəsinə (instrumental halda və təksəsli şəkildə) rast gəldiyimizi bildiririk [13, s.282].

“Koroğlunun çöllü bəndi”nin melodiyaşının not nümunəşini (instrumental halda) Fəttah Xalıqzadə “Üzeyir Hacıbəyli və folklor” əsərində təqdim etmişik [5, s. 228]. Bununla bağlı da yuxarıda qeyd etdiyimiz “Musiqi” adlı bölümdə bilgi vermişik [13, s.284].

Fəttah müəllim ““Kitabi-Dədə Qorqud” və musiqi poetikasının bəzi məsələləri” məqaləsində dastanda tez-tez rastlaşdığı “Dədəm Qorqud gəlib şadlıq çaldı” ifadəşinə münasibət bildirir: “*Hər halda dastanları yüksək təntənəli şəkildə tamamlamaq və bu məqamda “mütləq bir musiqi nömrəsindən” (“Baş Müxəmməs”) istifadə etmək müasir aşıq sənətində də müşahidə olunur. Bu ənənənin ilk öncə ozanlarda formalaşaraq, sonralar aşıq sənətində inkişaf etdirilməsi böyük ehtimal içindədir*” [6, s.35].

Qeyd etməliyik ki, istər qədimdə, istərsə də yaxın keçmişdə çadır toyları sona yetdikdə marşvarı bir musiqi ifa edilirdi. Bununla da hər kəsə toyun bitdiyi bəlli olurdu. Görünür, “Şadlıq” da eyni mənəni daşıyan və məclisin sonunda ifa edilən hansısa havanın adı imiş. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında məhz bir çox boyların sonunda “Şadlıq”ın çalınmasına rast gəlirik [12, s.89, 107, 131, 147, 157, 184].

Nəticə olaraq bildiririk ki, öz yaradıcılığımızda Fəttah Xalıqzadənin bir neçə əsərindən bəhrələnməmişik: ““Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü”, ““Kitabi-Dədə Qorqud” və musiqi poetikasının bəzi məsələləri”, “Üzeyir Hacıbəyli və folklor”. Burada həmin əsərlərdən müəyyən istinadlar təqdim olunur. Bəzi araşdırmalarda (məsələn, “Xalq musiqisi sazəndə ifaçılığında”, s. 62) Fəttah Xalıqzadənin əsərlərindən iqtibaslar verməsək də, ümumi şəkildə tanınmış alimin əsərlərindən bəhrələndiyimizi bildiririk.

Məqaləyə yekun olaraq bütün şüurlu həyatını Azərbaycan musiqi elminin inkişafına həsr etmiş fədakar alim Fəttah Xalıqzadəni 70 illik yubileyi münasibəti ilə təbrik edir, ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq. İnanırıq ki, Fəttah müəllim bundan sonra da öz dəyərli elmi araşdırmaları ilə musiqi mədəniyyətimizə neçə-neçə sanballı əsərlər töhfə verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdullayeva S.A. Azərbaycan xalq çalğı alətləri (musiqişünaslıq-orqanoloji tədqiqat). B.: Adiloğlu, 2002, 454 s.
2. Abdullayeva S.A. Azərbaycan musiqisi və təsviri sənət. B.: Oğuz Eli, 2010, 416 s.
3. Bünyadov T.Ə. Əsrlərdən gələn səslər. B.: Azərənəşr, 1993, 264 s.
4. Xalıqzadə F.X. “Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü. / “Kitabi-Dədə Qorqud” (məqalələr toplusu). B.: Elm, 1999, s. 160-168
5. Xalıqzadə F.X. Üzeyir Hacıbəyli və folklor. B.: Şərq-Qərb, 2014, 276 s.
6. Xalıqzadə F.X. “Kitabi-Dədə Qorqud” və musiqi poetikasının bəzi məsələləri. // “Musiqi dünyası” jurnalı, 2000, № 2, s. 34-40
7. Kərim M.T. Azərbaycan musiqi alətləri. B.: Yeni nəsil, 2009, 184 s.
8. Qasımlı M.P. Ozan-aşıq sənəti. B.: Uğur, 2011, 304 s.
9. Nəcəfzadə A.İ. Azərbaycan milli üflemeli çalğı aletləri (organoloji-tarihsel araşdırma). B.: Uluu Toolor, 2022, 284 s. (türk dilində)
10. Nəcəfzadə A.İ. Bir daha qolça qopuz haqqında. // “Dədə Qorqud” jurnalı, № 1, 2014, s. 113-126
11. Nəcəfzadə A.İ. Etnoorqanologiya. Musiqi təmayüllü ali məktəblər üçün dərslik. B.: Ecoprint, 2016, 304 s.
12. Nəcəfzadə A.İ. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında çalğı alətləri (tədqiqat və lüğət). B.: Elm və təhsil, 2017, 264 s.
13. Nəcəfzadə A.İ. Musiqi. “Azərbaycan incəsənət tarixi” beşcildliyindən II c. B.: Şərq-Qərb, 2018, 328 s.

Аббасгулу НАДЖАФЗЕДЕ
Доктор искусствоведения, профессор

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЦИТАТЫ И ССЫЛКИ НА НАУЧНЫЕ РАБОТЫ ФАТТАХА ХАЛИКЗАДЕ

Аннотация: Данная статья представляет собой текст выступления на научном семинаре, посвященном 70-летию известного музыковеда-ученого Фаттаха Халикзаде. А.Наджафзаде заявляет, что в своих статьях и книгах, опубликованных в разные годы, он пользуется различными работами Ф.Халикзаде и эти цитаты проливают свет на очень важные моменты в контексте рассматриваемой темы. В статье также освещается уникальный творческий стиль и высокий научный уровень исследований ученого. Автор особо ценит умение Ф.Халикзаде лаконично выражать большую научную идею.

Ключевые слова: Фаттах Халикзаде, ссылки, 70-летие, горгудоведение, Гаджибековедение, дастан «Китаби-Деде Горгуд»

Abbasgulu NAJAFZADEH
Doctor of Arts, Professor

USED QUOTES AND LINKS TO SCIENTIFIC WORKS OF FATTAKH KHALIKZADE

Abstract: The presented article is the text of a speech at a scientific seminar dedicated to the 70th anniversary of the famous art critic and scientist Fattah Khalikzadeh. Here A.Najafzadeh states that in his articles and books published in different years, he used various works of F.Khalikzadeh and cites these quotes. The article also highlights the scientist's unique creative style and high scientific level of research. The author especially appreciates F.Khalikzadeh's ability to succinctly express a big scientific idea.

Keywords: Fattah Khalikzadeh, links, 70th anniversary, Uzeyir Bey studies, dastan “Kitabi-Dede Gorgud”